

PAKİSTAN

Tarım Sektörü

Ülke Yatırımcı Rehberi

2022

PAKİSTAN

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	2
GENEL BİLGİLER	3
EKONOMİK GÖSTERGELER	4
LOJİSTİK	4
HUKUKİ ALTYAPI	5
TERCİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI	6
BAŞLICA ULUSLARARASI ÜYELİKLER	6
PAKİSTAN PAZARINA ERİŞİM DURUMU	7
TARIM SEKTÖRÜ	8
İKLİM	12
TOPRAK ÖZELLİKLERİ VE ARAZİ KULLANIMI	13
ARAZİ KULLANIMI	14
BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ	15
BİTKİSEL ÜRETİM	16
EKİM ALANLARI	16
BİTKİSEL VERİM	18
ÜRETİM MİKTAR	20
HAYVANSAL ÜRETİM	22
ÜRETİM MİKTARI	22
HAYVAN VARLIĞI	23
ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ	24
DIŞ TİCARET	25
DIŞ TİCARET ORTAKLARI	25
PAKİSTAN'IN İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	26
PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE	26
PAKİSTAN'IN İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	27
PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İTHAL ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE	27
ORMAN ÜRÜNLERİ İTHALATI	28
ORMAN ÜRÜNLERİ İHRACATI	28
TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARETİ	29
TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	29
TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ	30
TÜRKİYE'DEN PAKİSTAN'A İHRAÇ POTANSİYELİ YÜKSEK ÜRÜNLER	31
YATIRIM ORTAMI	32
BANKACILIK	34
VERGİLENDİRME	36
KAYNAKÇA	37

KISALTMALAR

ADB	: Asian Development Bank	Asya Kalkınma Bankası
ASEAN	: Association of Southeast Asian Nations	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
D-8	: Developing 8	Gelişen 8 Ülke Teşkilatı
ECO / EİT	: Economic Cooperation Organization	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FAO	: Food and Agriculture Organization	Gıda ve Tarım Örgütü
IBRD	: International Bank for Reconstruction and Development	Uluslararası Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası
ICO	: Islamic Cooperation Organization	İslam İşbirliği Örgütü
IDA	: International Development Association	Uluslararası Kalkınma Birliği (Dünya Bankası)
IDB	: Islamic Development Bank	İslami Kalkınma Bankası
IFC	: International Finance Corporation	Uluslararası Finans Kurumu
ILO	: International Labor Organization	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: International Monetary Fund	Uluslararası Para Fonu
IOC	: International Olympic Committee	Uluslararası Olimpiyat Komitesi
MNJTF	: Multinational Joint Task Force	Çok Uluslu Ortak Görev Gücü
SAARC	South Asia Regional Cooperation Organization	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı
SCO	: Shanghai Cooperation Organization	Şangay İşbirliği Örgütü
UN	: United Nations	Birleşmiş Milletler
UNESCO	: The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UPU	: Universal Postal Organization	Evrensel Posta Birliği
WHO	: World Health Organization	Dünya Sağlık Örgütü
WTO / DTÖ	: World Trade Organization	Dünya Ticaret Örgütü

GENEL BİLGİLER

Resmi Adı	Pakistan İslam Cumhuriyeti
Nüfus bilgisi ve istihdam verileri	242.923.845 (2022) İşgücü: Tarım %42,3 Sanayi %22,6 Hizmet %35,1
Dil (Resmi diller)	İngilizce, Urduca
Yüzölçümü	2,4 milyon km ²
Başkenti	İslamabad
Başlıca Şehirleri	Karaçi, Lahor, Faysalabad, Haydarabad, Ravalpindi
Yönetim Şekli	Parlamente Demokrasi
Devlet Başkanı	Dr. Arif ALVI
Başbakan	Shehbaz SHARIF
Siyasi ve İdari Yapısı	Pakistan İslam Cumhuriyeti, parlamente demokratik sistemle yönetilmekte olup, dört eyaletten oluşan federal bir yapıya sahiptir.
Genel Güvenliği	<p>Pakistan'ın çeşitli terör gruplarına yönelik mücadelesi uzun yıllardır devam etmektedir. Geçtiğimiz yıllara nazaran son yıllarda genel güvenlik ortamının iyileştiği söylenebilir de gerek askerleri gerek sivilleri hedef alan terör eylemleri gündeme gelmeye devam etmektedir. Öte yandan, Karaçi başta olmak üzere ülke genelinde suç oranlarının son yıllarda arttığı gözlemlenmektedir.</p> <p>Buna ilaveten, siyasi istikrarsızlık Pakistan iç siyasetinin belirleyici karakteri olmayı sürdürmektedir. Bugüne kadar hiçbir hükümet, olağan görev süresini tamamlayamamıştır.</p> <p>Ayrıca Hindistan ile Pakistan arasındaki sınır anlaşmazlıkları devam etmektedir ve bu durum bir sıcak çatışma riskinin daima gündemde kalmasına yol açmaktadır.</p>
Coğrafi Konumu	Pakistan'ın kuzeydoğusunda Çin, kuzeybatı ve batısında Afganistan, doğusunda Hindistan ve güneybatısında İran yer almaktadır. En yüksek noktası, 8.611 metre ile dünyanın ikinci en yüksek zirvesi olan Himalayalar'daki K-2 Godwin Austen Zirvesi'dir.

Kaynak: (Anonim a, 2022)

EKONOMİK GÖSTERGELER

GSYİH (Satın alma gücü paritesi)	1.021 Milyar \$
Ülkenin ekonomik büyüme hızı	%6 (IMF tahmini, 2022)
Kişi başına düşen milli geliri	6.470 \$ (IMF tahmini, 2022)
Tüketici fiyat enflasyonu	%11,2 (IMF tahmini, 2022)
İhracat/ ithalat	İhracat: 37,3 Milyar \$/ İthalat: 34,5 Milyar \$
İşsizlik oranı	%7 (DB tahmini, 2021)
İşgücünün sektörel dağılımı (%)	Tarım %42,3 Sanayi %22,6 Hizmet %35,1
İnsani gelişmişlik endeksi	0,557 (HDI değeri) / 152. Sırada (192 ülke arasında) (2019 WB)
Dünya Bankası iş yapma kolaylığı endeksi	108. sırada (190 ülke arasında) (2020 WB)
Ekonomik serbestlik endeksi	142. Sırada (165 ülke arasında (Fraser Institute)
Küresel rekabetçilik açısından durumu	110. Sırada (141 ülke arasında)
GSYH'nin sektörel dağılımı	Tarım %24,4 Sanayi %19,1 Hizmetler %56,5
Asgari ücret/ tarımsal asgari ücret	142 \$ / 125 \$ (Pencap Eyaleti)
Doğal kaynakları	Doğalgaz, petrol, kömür, kromit, kireçtaşı, alçıtaşı.
Başlıca tarımsal üretim	Şeker kamışı, manda sütü, buğday, süt, pirinç, mısır, patates, pamuk, mango, guava.

LOJİSTİK

Havalimanı sayısı ve ihracat ithalat gümrük kapısı sayısı	Ülkedeki beş deniz limanı ile on Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ICAO koduna sahip ticari havalimanı Pakistan'ın lojistik ağının önemli ayaklarını oluşturmaktadır.
Denizle olan bağlantısı (kıyısı var/yok)	Güneyinde Umman Denizi vardır.
Liman bağlantısı (Liman var/yok),	Muhammed Bin Kasım, Karaçi, Hub Belucistan, Gvadar ve Gadani

Kaynak: (Anonim a, 2022)

HUKUKİ ALTYAPI

Tarımsal İşbirliği Anlaşmaları

Anlaşmanın Adı	İmza Tarihi/Yeri	RG Tarih/No
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Alanında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	29.07.2004	04.11.2007/26690
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Tarım Dayalı Endüstriler Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Zaptı	31.03.2010	13.11.2010/27758
Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Arasında Hayvan Sağlığı Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Muhtırası	7.12.2010	
Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Arasında Bitki Koruma ve Karantina Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırası	7.12.2010	----
Türkiye-Afganistan-Pakistan Ekonomik ve Ticari İşbirliği Mutabakat Zaptı	12.12.2012	12.04.2013/28616
Türkiye-Pakistan Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Çerçeve Anlaşma	22.03.2016	31.07.2017/30140
Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ormancılık Alanında İşbirliği Anlaşması	23.02.2017	----

Kaynak: (TOB, 2022), (Resmî Gazete, 2022)

TERCİHLİ TİCARET ANLAŞMALARI

Ülke Adı	Yürürlük Tarihi
Hindistan	12.07.2000
Çin	19.06.2002
İran	15.01.2003
Afganistan	15.10.2007

Kaynak: (DTÖ, 2022)

BAŞLICA ULUSLARARASI ÜYELİKLER

İkili, bölgesel, çoklu ve çok taraflı ticari ilişkiler	DTÖ Üye Ülkeleri ile 1 Ocak 1995 tarihli Ticaret Anlaşması mevcuttur. Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) 2015
Üyesi olduğu başlıca uluslararası kuruluşlar	Birleşmiş Milletler (BM), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Asya Kalkınma Bankası (ADB), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı (D-8), İngiliz Uluslar Topluluğu, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı (SAARC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (UAEA), Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Şanghay İşbirliği Örgütü / Gözlemci Üye (ŞİÖ), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği / Diyalog Ortağı (ASEAN), Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'nün (ICAO).

Kaynak: (Dışişleri Bakanlığı, 2022)

PAKİSTAN PAZARINA ERİŞİM DURUMU

2015 yılı itibariyle Pakistan hükümeti, toplam yıllık kârları 500 milyon rupi olan şirketler ve bankalar için "süper vergi" adı altında yeni bir vergi uygulamaya başlamıştır. Süper vergi, bankalar için yüzde 4, diğer şirketler için yüzde 3 oranındadır. O dönem güvenlik güçlerinin ülke içerisindeki terör örgütleri ile mücadelesine maddi destek sağlama amacıyla başlatılan bu uygulama, ülkede güvenlik anlamında istikrarın büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen hâlâ devam etmektedir. Ancak bu vergi uygulamasının şirketler için 2020 mali yılı bitimiyle birlikte sona erdirilmesi, bankalar için 2021 itibariyle yüzde 2'ye çekilmesi planlanmaktadır.

Pakistan'da yabancı şirketler ülke içerisindeki gelirleri üzerinden vergiye tabi olurlarken, yerel şirketler ise tüm dünyadaki faaliyetlerinin tamamı üzerinden vergi ödemektedirler. Şahısların ödedikleri gelir vergisi, en üst dilimde yer alan ve yılda 8 milyon rupinin üzerinde geliri olan kişiler için yüzde 25 seviyesinde uygulanmaktadır. En düşük vergi diliminde uygulanan oran ise yüzde 2'dir. İslamabad'daki federal hükümet şahıslardan gelir vergisi tahsil ederken, emlak vergileri ve arsa ile binalar üzerinden alınan sermaye kazanç vergileri eyaletler tarafından tahsil edilmektedir. Pakistan'da vatandaşları ile birlikte ülkede bir mali yıl içerisinde 183 günün üzerinde ikamet eden yabancılar da vergilendirme açısından yerleşik vergi mükellefi olarak kabul edilirler.

Tarımsal üretimin en yoğun olduğu Pencap eyaletinde vergiler sahip olunan arazi veya gelire dayalı olarak (hangisi daha yüksekse) toplanmaktadır. Bu çerçevede, 400.000 PKR'ye kadar olan tarımsal gelirlere veya 12,5 akreye kadar olan tarım arsisinden vergi alınmamaktadır. 5 hektardan büyük araziler için hektar başına vergi 750 PKR ile 1.250 PKR arasında değişmektedir. Tarımsal gelire dayanarak hesaplanan vergilerde ise, yıllık 400.000 PKR üzeri gelirlere vergi miktarı 1000 PKR'den başlayarak artan oranda yükselmektedir (en yüksek oran 4,8 milyon PKR ve üzeri gelirler için 300.000 PKR + 4,8 milyon PKR'yi aşan kısmın %15'idir). Bugün itibarıyla 1 USD = 226 PKR'dir.

Ülkemizle Pakistan arasında 1988 yılında imzalanan "Çifte Vergilendirmenin ve Vergi Kaçakçılığının Önlenmesi Anlaşması" bulunmaktadır.

Pakistan pazarına giriş şartları ve pazarın genel durumuna ilişkin detaylı bilgiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından hazırlanan "[Pakistan Türk Firmalar İçin İş Yapma Rehberi](#)" dosyasından ulaşabilmektedir.

Kaynak: (DEİK, 2022)

TARIM SEKTÖRÜ

Pakistan bir tarım ülkesidir ve her ne kadar olumsuz hava şartları, güvenlik sorunları ve enerji alanındaki darboğazlar sektörü olumsuz etkilese de tarım hâlen ülkeye en fazla döviz kazandıran ve ülkedeki işgücünün neredeyse yarısına istihdam sağlayan sektör olma özelliğini korumaktadır.

Devlet tarım sektörünü öncelikli olarak desteklemekte, bu bağlamda başlıca girdiler üzerindeki vergileri azaltmakta, sulama sistemlerinin ve enerji kaynaklarının geliştirilmesine yatırım yapmaktadır.

2019 yılında Başbakanlık tarafından devreye sokulan Tarım Acil Planı bu amaç doğrultusunda hazırlanmıştır. 2018 yılında toplam değeri 22,1 milyar dolar olan Pakistan tarım ürünleri piyasasının 2023 yılında 35 milyar dolarlık bir büyüklüğe ulaşması öngörülmektedir.

Pakistan'da her ne kadar tarım üretimi yoğun bir şekilde gerçekleştirilmekteyse de mahsulün işlenmesi ve katma değerli hale getirilmesi hususunda yetersizlikler yaşanmakta, dolayısıyla da gıda ürünleri sektörü ithal girdilere bağımlılığını sürdürmektedir. Bir örnek verilecek olursa Pakistan dünyanın başlıca süt üreticilerinden birisi olsa da üretilen sütün yüzde 70'i ya doğrudan tüketilmekte ya da kayıt dışı olarak satılmaktadır. Kalan yüzde 30 içerisinde ise sadece yüzde 3-4'lük bir kısım işlenmektedir. Bu durum ülkenin süt ürünleri sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Pirinç ve buğday gibi Pakistan'ın başlıca tarım ürünlerinde işlenme ve katma değer yaratma imkânlarının geliştirilmesi sektörün öncelikleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır.

Pakistan'ın tarım üretimindeki zenginliği ve büyük tüketici pazarı, bu ülkeyi gıda alanındaki yabancı yatırımcılar için cazip hale getirmektedir. Özellikle donmuş gıda ürünleri (et, sebze ve meyve), zeytinyağı, katma değerli meyve ürünleri, süt ürünleri ve patates türevleri alanlarında geniş yatırım imkânları olduğu değerlendirilmektedir.

Pakistan 796.095 km² yüzölçümüne sahip olup topraklarının %35,2'si tarım yapılabilir arazi, %27,6'sı ekilebilir arazi olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca ormanlar ülkenin %2,1'ini kaplamaktadır. Topraklarının 202.000 km²'si sulanmaya elverişlidir. Topraklarının yalnızca %6,5'i çayır ve mera olarak kullanılabilir. Topraklarının yalnızca %6,5'i çayır ve mera olarak kullanılabilir.

2020 yılı itibari ile 1.021 milyar \$ olan GSYİH'nin yaklaşık %25'ini tarım sektörü oluşturmaktadır

242,9 milyon nüfusa sahip olup ortalama yaş 22'dir. Nüfusun en geniş kısmını kaplayan 0-14 yaş grubu toplam nüfusun %36'sına tekabül etmektedir. Toplam işgücünün ise yaklaşık %42'sini tarım sektörü istihdam etmektedir.

Orman ürünlerinden elde edilen gelir gayrisafi yurtiçi hasılanın %0,1'ini oluşturmaktadır.

Pakistan'da ortalama tarım arazisi büyüklüğü 6,4 dönüm olup, küçük ölçekli çiftçiler toplam tarım işletmelerinin %64'ünü oluşturmaktadır.

Nüfusun yaklaşık %60'ı kırsal kesimde, %40'ı şehirde yaşamaktadır (CIA).

Federal hükümet -yerel makamlarla istişarelerde bulunarak- gıda güvenliği bakımından önemine binaen yalnızca buğday için taban fiyat belirlemektedir. 2020-21 dönemi için (her 40 kg buğdaya) 1800 PKR taban fiyat belirlenmiştir. Taban fiyat desteğinin yanında buğday ekimi için çiftçilere gübre ve ilaç destekleri de verilmektedir.

Tarımsal araştırmalara yapılan yetersiz yatırımlar ve özel sektörün tarımsal araştırmalara katılımını engelleyen mevcut tohum ve fikri mülkiyet hakları yasaları, artan verim elde etmenin önündeki başlıca engeller olmaya devam etmektedir.

Pakistan'ın tarımsal araştırmalara yaptığı kamu yatırımı düşüktür. Finansmanın ötesinde, sınırlı insan kaynakları da önemli bir kısıtlamadır: tarımsal araştırma personelinin yalnızca yüzde 15'i doktora derecesine sahiptir, bu oran Güney Asya'nın geri kalanından daha düşüktür. Yetki devriyle birlikte, araştırmalar eyalet bazında yapılmaktadır. Yerleşik toprak mülkiyeti de küçük çiftçinin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır.

Veriler, küçük çiftliklerde arazi verimliliğinin büyük çiftliklerden daha yüksek olabileceğini ve küçük çiftliklerin hektar başına daha yüksek karlar ürettiğini gösteriyor. Arazi nadiren alınıp satılır, bu nedenle eşit olmayan arazi dağılımı statükosu devam etme eğilimindedir ve arazi kiralama piyasaları oldukça verimsizdir. Kırsal yoksulların çoğu topraksız ya da çok küçük arazilere sahiptir.

Hava değişkenliği ile birlikte sıcaklıktaki küresel artış, Pakistan tarımı için de zorluk oluşturmaktadır. Pakistan'da ortalama sıcaklık geçen yüzyılda yaklaşık 0,6°C artmıştır. Aynı dönemde yıllık yağış da yaklaşık %25 (63 milimetre) artmıştır.

Tarım sektöründeki su kullanım verimliliği düşüktür ve tasarruf potansiyeli yüksektir. Pakistan'ın sulanan arazisi, ekilebilir araziye oranlandığında, ekilebilir arazilerin yaklaşık %95'ine tekabül etmekte ve bu oran Güney Asya'daki en yüksek orandır. Bununla birlikte, su tahsis sisteminin sınırlamaları, ortalama bir çiftçinin suya erişimini kısıtlamaktadır. Sulama sistemi, dağıtım sistemindeki büyük sızıntı kayıplarından dolayı oldukça verimsizdir. Ayrıca musonların artan değişkenliği, artan sel ve kuraklık riskleri de bölgedeki diğer olumsuz faktörlerdir (Dünya Bankası, 2016).

Tarım ve Tarıma dayalı Sanayi durumu (tarım ve tarıma dayalı sanayi işletme sayısı) (örn; yem bitkisi sanayisi, rafine Ayçiçek yağı sanayisi, tohum vs.)

Tarım ve tarıma dayalı işletme sayılarına ilişkin resmi istatistikler son olarak 2006 yılında yayınlanmıştır. Söz konusu rapora göre, (kayıtlı) işletme sayısı toplamda 4242'dir. Bunlar içerisinde gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 1197; tekstil ürünleri alanında faaliyet gösterenlerin sayısı 1646; tütün ürünleri sektöründe faaliyet gösterenlerin sayısı 13'tür.

Tarıma dayalı OSB ve hayvancılık OSB sayısı;

Pakistan'da tarıma veya hayvancılığa dayalı OSB bulunmamaktadır.

Tarımsal anlamda çiftçileri destekleme programları;

Eyaletler düzeyinde ise özellikle suyun etkin kullanımını (su kanalları, su depoları, su motorlarını güneş enerjisiyle çalıştıran sistemler) ve tarımsal mekanizasyon konusunda çiftçilere değişen oranlarda finansal destek sağlanmaktadır.

Tarım sektörüne yönelik geliştirilen destek programlarının çiftçiler tarafından kullanımını sağlamak üzere "Kissan Card" adında kayıt sistemi geliştirilmiştir. Çiftçiler söz konusu destekten yararlanmak için bahse konu karta başvuruda bulunmalıdır. Bu çerçevede, yalnızca desteklerden yararlanabilen çiftçilerin kayıtları (demografi, iletişim bilgileri, ettikleri ürünler, sahip olunan arazi, makine, sulama sistemi) tutulabilmektedir.

Pakistan Merkez Bankası 2021 mali dönemi için yaklaşık 6,5 milyar dolar tarımsal kredi sağlama hedefi koymuş olup, mali yılın sonunda bu hedefe büyük oranda ulaşıldığı tahmin edilmektedir (son çeyrek için resmi istatistikler henüz yayınlanmamıştır). Tarımsal krediler 5 büyük ticari banka, yalnızca tarımsal kredi sağlayan iki özel banka, 14 yerel banka, 5 İslami banka, 11 mikro finans bankası ve 13 mikro finans kurumu aracılığıyla dağıtılmaktadır. Bir önceki yıla nazaran 2021 mali yılında hedeflenen tarımsal kredi miktarında %23,5 oranında artış olduğu kaydedilmektedir.

Öte yandan, Pakistan Merkez Bankası, küçük ve orta ölçekte üretim yapan çiftçilerin krediye ulaşımını kolaylaştırmak üzere Kredi Garantisi Çerçevesi programını geliştirmiştir. Bu kapsamda, yeterli miktarda teminatı bulunmayan çiftçilere kredi sağlanmasını teminen kredi kuruluşlarına kolaylık sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yerel yönetimler düzeyinde, küçük çiftçilere sıfır faizli kredi sağlanmasını öngören ve elektronik olarak başvuruda bulunulabilen kredi sisteminin geliştirilmesi için çalışmalar bulunmaktadır.

Çiftçi sayısı:

Pakistan'da aktif iş gücünün %38,5'inin tarım sektöründe istihdam edildiği ulusal raporlarda kaydedilmektedir. Kayıt altına alınabilen çiftçi sayısının 1,28 milyon civarında olduğu ifade edilmektedir. Toplam çiftçi sayısının 8 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Çiftçi örgütlenmesi durumu;

Pakistan'da kooperatif benzeri çiftçi örgütlenmesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, çiftçi haklarını hükümet nezdinde savunmak amacıyla lobi faaliyetleri yürüten 20'nin üzerinde dernek bulunmaktadır.

Tarımsal Kalkınma Planı var mı? Kaç Yıllık detayları?

Federal hükümet tarımsal programlarını ekonomik büyüme, gıda güvenliğinin temin edilmesi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması ana hedefleri çerçevesinde şekillendirmektedir. Mevcut hükümet, tarımsal üretimin artırılmasını teminen "Tarımsal Dönüşüm Planı"nı uygulamaya koymuştur. Plan çerçevesinde, tohum ıslahı, tarımda mekanizasyonun artırılması, krediye erişimin kolaylaştırılması, suyun verimli kullanımının sağlanması, hasat sonrası depolama kapasitesinin artırılması, tarımsal araştırma kurumlarının yeniden yapılandırılması hedefleri çerçevesinde çalışmalar yürütülmektedir.

Pakistan'da tarım sektörü önemli bir dönüşümden geçmektedir. Hayvancılık sektörü şu anda tarımsal GSYİH'nin yüzde 56'sını oluşturuyor. Balıkçılık ve ormancılık sektörleri küçük olmasına rağmen, son yıllarda hızlı bir büyüme yaşamıştır.

Pakistan Tarım sektörüne yönelik detaylı bilgiye Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu "DEİK" tarafından hazırlanmış olan "[PAKİSTAN TÜRK FİRMALARI İÇİN İŞ YAPMA REHBERİ](#)"nden verilen bağlantı vasıtasıyla ulaşılabilmektedir (DEİK, 2022).

Pakistan iklimi, genelde sıcak ve kuraktır. Fakat çoğu yerde hava sıcaklığı geniş ölçüde değişmektedir. Dağlarda sıcaklık yüksekliğe bağlı olarak değişir. Dolayısıyla bütün Pakistan'da bölgeler kutup iklimi veya aşırı sıcak iklim arasında değişebilen iklime sahiptir. Yaylalarda ise hava sıcaklığı, mevsimden mevsime çeşitli farklılıklar gösterir. Haziran ayında hemen hemen 46°C'yi bulan hava sıcaklığı Ocak-Şubat aylarında 4°C'ye kadar inebilir.

Ülkenin doğusu coğrafya literatüründe "Pencap tipi" adı verilen yazları yağışlı muson ikliminin, batısı kışları yağışlı karasal iklimin (veya bozulmuş Akdeniz iklimi) etkisi altındadır. Güney kesimindeki alçak düzlüklerde ise tropikal iklim görülür.

Pakistan, iklim değişikliğinden en çok etkilenen 10 ülkeden biridir.

Ülkede dört mevsim yaşanır. Haziran-Eylül ayları arasında güneybatı muson dönemi olarak da bilinen yaz yağışlı mevsimler yaşanır. Musonların Temmuz'dan Eylül'e kadar ayda 200 mm'ye kadar yükselebildiği kuzey bölgeleri dışında, ülkenin çoğu çok az yağış alır. Yıllık yağış miktarı önemli ölçüde değişir ve genellikle birbirini takip eden sel ve kuraklık modellerine yol açar.

Kaynak: (Dünya Bankası, 2022)

İndus Havzası: İndus Havzası, İndus nehri ve kolları tarafından biriktirilen geniş bir alüvyon ovaları alanını içerir. Pakistan toprakları üç ana kategoriye ayrılır: Bangar Toprakları (eski alüvyon), Khaddar Toprakları (yeni alüvyon) ve İndus Delta Toprakları.

Bangar Toprakları, Pencap, Pevahwar, Mardan, Bannu ve Kachhi ovalarını ve Sind Ovası'nın büyük bir kısmı dâhil olmak üzere İndus Ovası'nda geniş bir alanı kaplar. Bu topraklar derin, kireçli, organik madde yönünden düşük, ancak sulandığında ve gübrelendiğinde çok verimlidir. Bazı alanlarda yüzeyde kabark bir tuz tabakası görülür, ancak bol miktarda sulama suyu ile bu alanlar geri kazanılabilir.

Peşaver-Mardan Ovası'nı çevreleyen dağ altı bölgesi olan Yukarı Chaj ve Rechna Doabs'ta ve doğu Potwar'da Bangar toprakları yarı nemli özelliktedir. Yüksek yağış nedeniyle kalkersizdirler ve biraz daha yüksek organik içeriğe sahiptirler.

Khaddar topraklarının bir kısmı her yıl sular altında kalır ve bu toprakların organik içeriği düşüktür, genellikle tuz içermezler.

İndus Delta Toprakları, nehir ağızı yataklarından oluşur. Sel suyu sebebiyle oluşan killi topraklar, alanın yaklaşık üçte birini kaplar. Sulama yapılarak bu topraklar çeltik ekimi için kullanılır. Otlu bir bitki örtüsü dışında, topraklar son derece tuzlu ve çoraktır.

Dağ Toprakları: Dağ toprakları kuzey ve batıdaki yaylaları oluşturur. Sarp tepeler ve yamaçlar boyunca gelişmiştir. Kurak ve yarı kurak koşullar altında, bu topraklar genellikle düşük organik içerikli, bol kireçlidir.

Dağ vadilerinde, akarsuların alüvyal dolgularının oluşturduğu topraklar, düşük organik içerikli ve kalkerlidir.

Potwar Platosu'nun alt-montan bölgesindeki topraklar erozyona karşı hassas olup kireç içerikleri yüksek, organik içerikleri düşüktür.

Kurak ve yarı kurak bölgelerdeki dağlar arası vadiler ile iç havzalarının en alçak kısımlarında kuvvetli tuzlu topraklar yer alır. Çoğunlukla, bu topraklar çoraktır. Kenarlarda, otlatma için kullanılan tuzlu çalılar bulunur.

Kumlu Çöl Toprakları: Bu topraklar, Batı Belucistan'ın bazı kısımları ile Kolistan ve Thar Çölleri üzerinde uzanır. Çöl toprakları arasında engebeli kumlu topraklar ve killi taşkın ovaları toprakları bulunur. Belucistan'ın çoğunda olduğu gibi, toprakların derin kumdan oluştuğu yerler, orta derecede kalkerli ve büyük ölçüde rüzgârlıdır. Yer yer rüzgârla savrulan malzeme alüvyonla karışır. Kurak ve yarı kurak çöl kumu alanları, çok zayıf otlatmanın ötesine geçememektedir.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

ARAZİ KULLANIMI

Eyalet	Toplam alan (mil. hektar)	Orman alanı (mil. hektar)	İşlemeye uygun olmayan alan (mil. hektar)	İşlenebilir alan (mil. hektar)
Pencap	20.63	0.48	3.02	12.58
Sindh	14.09	1.04	6.41	5.03
Khyber Pakhtunkhwa	10.17	1.24	3.92	1.87
Balochistan	34.72	1.16	9.83	3.26
TOPLAM	79.61	3.92	23.18	22.74

Kaynak: (Pakistan İstatistik Bürosu, 2022)

Ülkenin başlıca tarım ürünleri buğday, mısır, pirinç, şeker kamışı ve pamuktur. Bu ürünler toplam ekili alanın yaklaşık 2/3'ünü oluşturmaktadır.

BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ

Ürün / Dönem	Buğday		Mısır		Pirinç		Şeker kamışı		Pamuk*	
	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim	Alan	Üretim
2011-2012	8649.8	23473.4	1087.3	4338.3	2571.2	6160.4	1057.5	58397.0	2834.5	13595.0
2012-2013	8660.2	24211.4	1059.5	4220.1	2308.8	5535.9	1128.8	63749.9	2878.8	13030.7
2013-2014	9199.3	25979.4	1168.5	4944.2	2789.2	6798.1	1172.5	67460.1	2805.7	12768.9
2014-2015	9203.9	25086.1	1142.5	4936.8	2890.6	7002.8	1140.5	62826.4	2961.3	13959.6
2015-2016	9223.7	25633.1	1191.2	5270.9	2739.5	6801.3	1131.6	65482.4	2901.9	9917.4
2016-2017	8972.5	26673.6	1348.4	6134.2	2724.0	6849.3	1217.6	75482.2	2488.9	10670.6
2017-2018	8797.2	25076.1	1250.8	5901.6	2900.6	7449.8	1341.8	83332.8	2700.3	11945.6
2018-2019	8677.7	24349.0	1373.9	6826.4	2810.0	7202.0	1101.9	67174.0	2373.0	9860.8
2019-2020	8804.7	25247.5	1404.2	7883.0	3034.0	7413.7	1039.8	66379.6	2517.3	9148.0
2020-2021 (tahmini)	9168.2	27464.1	1417.8	8939.8	3335.1	8419.7	1165.0	81009.3	2078.9	7063.9

Kaynak: (Pakistan İstatistik Bürosu, 2022)

* Pamuk üretimi her biri 375 pound ağırlığında olan bin balya cinsindedir.

Tabloda yer alan ürünlerin haricinde Pakistan'daki diğer tarım ürünleri darı, susam, maş fasulyesi, zerdeçal, yer fıstığı, zencefil, guar tohumu, hint keneviri, mango, elma, guava, olarak sayılabilir.

BITKİSEL ÜRETİM

EKİM ALANLARI

Ürün	2018 (ha.)	2019 (ha.)	2020 (ha.)
Buğday	8.797.227	8.677.730	8.804.677
Çeltik	2.810.030	3.033.909	3.335.105
Pamuk	2.372.968	2.517.287	2.078.899
Mısır	1.373.922	1.404.158	1.417.832
Şeker Kamışı	1.101.946	1.039.769	1.165.030
Nohut	976.580	943.058	943.860
Kolza	223.402	264.198	403.184
Darı	455.660	522.187	350.400
Fasulye (kuru)	177.257	186.818	242.151
Mangolar, Mangostenler, Guavalar	232.837	214.800	214.415
Patates	193.992	195.654	185.360
Susam	83.336	139.514	170.345
Meyve (taze)	200.200	197.076	169.999
Soğan (kuru)	150.199	148.272	148.200
Yer Fıstığı (kabuklu)	98.613	102.909	136.343
Portakal	135.936	135.683	135.692
Sorgum	241.370	199.026	125.571
Hurma	98.857	99.466	106.488
Ayçiçeği	104.736	103.582	101.080
Elma	82.041	78.296	75.241
Meyve, Tropikal	66.554	66.852	67.132
Sebze (taze)	65.567	62.770	61.477
Biber	65.275	47.349	60.752
Domates	58.359	55.258	57.838
Mandalina, Satsumalar	51.187	51.232	51.290
Tütün	46.331	44.877	50.789
Arpa	57.582	56.483	48.981
Karpuz	34.763	37.714	38.245
Bezelye (kuru)	40.355	39.678	34.322
Muz	30.031	29.735	32.847
Bezelye (yeşil)	26.992	25.204	31.131
Kabaklar ve Su Kabakları	26.469	26.515	27.557
Bamya	15.713	16.239	26.072
Kökler ve Yumrular	24.887	24.549	22.025

Bakliyat	6.084	3.677	21.931
Baharat	17.153	16.653	18.703
Havuç ve Şalgam	28.954	29.187	17.632
Kayısı	18.629	16.177	17.062
Üzüm	15.675	15.687	16.967
Şeftali ve Nektarin	15.032	15.055	13.417
Limon	11.937	13.569	12.001
Karnabahar ve Brokoli	4.923	12.570	10.242
Mercimek	13.634	12.923	9.540
Sarımsak	8.699	8.109	9.426
Badem (kabuklu)	9.602	9.010	8.798
Patlıcan	8.575	8.566	7.327
Ispanak	8.820	8.999	6.420
Erik	6.084	5.916	5.765
Lahana	4.923	4.854	5.679
Fındık	4.241	4.298	4.285
Hint Yağı Tohumu	1.551	984	2.993
Keten Tohumu	2.821	2.597	2.385
Salatalık ve Kornişon	3.367	3.577	2.336
Kavun	1.135	1.685	2.122
Fasulye (yeşil)	1.716	1.493	2.007
Tatlı Patates	1.586	1.688	1.792
Ceviz (kabuklu)	1.739	1.667	1.700
Papayalar	1.555	1.663	1.638
Armut	1.697	1.595	1.576
Hindistan Cevizi	1.445	1.443	1.441
Kiraz	992	993	959
Şekerpancarı	771	1.014	456
Bastfiberler	431	462	448
Marul Ve Hindiba	397	367	351
Meyveler	-	-	221
Antep Fıstığı	169	68	155
Soya Fasulyesi	27	17	106
İncir	67	68	69
Jüt	12	13	13
Börülce	6	6	6
Zencefil	43	12	4

Kaynak: (FAOSTAT, 2022)

BİTKİSEL VERİM

Ürün	2018 (ıg/ha.)	2019 (kg/ha.)	2020 (kg/ha.)
Şeker Kamışı	60.959	63.841	69.534
Şeker Pancarı	38.221	38.087	38.121
Patates	23.670	24.887	24.561
Salatalık ve Kornişon	20.393	21.687	19.698
Karnabahar ve Brokoli	16.833	16.895	18.111
Lahana ve Diğer Çeşitleri	16.210	16.182	17.889
Sebze (taze)	16.386	12.926	17.611
Kökler ve Yumrular	16.657	16.822	16.788
Havuç ve Şalgam	17.254	17.283	16.443
Karpuz	15.540	14.989	14.777
Meyve (taze)	12.163	12.926	14.319
Soğan (kuru)	14.112	14.026	14.319
Kabak ve Su Kabakları	10.055	10.100	13.915
Patlıcan	10.214	10.474	13.568
Portakal	11.795	11.900	11.976
Mandalina, Satsumalar	11.565	11.647	11.720
Ispanak	12.327	12.359	11.060
Mangolar, Mangostenler, Guavalar	9.964	10.569	10.935
Bamya	7.678	7.684	10.763
Domates	9.441	10.158	10.274
Sarımsak	9.331	9.291	9.086
Erik	7.840	8.667	8.974
Armut	9.217	9.072	8.809
Ceviz (kabuklu)	8.546	8.704	8.375
Elma	6.627	7.713	8.312
Şeftali ve Nektarin	5.844	7.365	8.101
Tatlı Patates	7.967	9.457	8.036
Hindistan Cevizi	6.758	6.793	7.949
Meyve, Tropikal	7.256	7.296	7.248
Bezelye (yeşil)	6.603	6.805	7.023
Limon	5.406	5.719	6.101
Mısır	4.969	5.614	5.970
Fasulye (yeşil)	4.558	5.027	5.839
Kayısı	5.797	5.836	5.688
Papaya	4.631	4.588	5.212

Hurma	4.522	5.679	5.102
Üzüm	4.368	5.238	4.982
Muz	4.497	4.562	4.595
Meyve			4.290
Baharat	4.521	4.569	4.252
Kavun	8.642	4.801	3.811
İncir	3.358	2.824	3.159
Buğday	2.851	2.806	2.868
Antep Fıstığı	4.112	2.051	2.710
Tütün	2.304	2.325	2.616
Çeltik	2.563	2.444	2.524
Kiraz	2.113	2.383	2.492
Biber (kuru)	2.269	2.147	2.330
Badem (kabuklu)	2.082	2.223	2.220
Pamuk	2.035	1.780	1.662
Ayçiçeği	1.406	1.281	1.457
Soya Fasulyesi	1.037	882	1.434
Kolza	1.166	1.297	1.403
Marul Ve Hindiba	1.058	1.144	1.197
Jüt	1.167	1.077	1.077
Arpa	957	968	964
Fındık	926	928	926
Yer Fıstığı (kabuklu)	987	919	893
Fasulye (kuru)	704	709	874
Hint Yağı Tohumu	1.030	1.125	845
Sorgum	616	606	764
Darı	768	968	759
Keten Tohumu	728	726	713
Börülce	667	667	667
Bezelye (kuru)	672	671	642
Bastfiberler	606	606	605
Susam	428	462	600
Nohut	331	474	527
Mercimek	466	461	510
Zencefil	465	667	500
Bakliyat	736	773	499

Kaynak: (FAOSTAT, 2022)

ÜRETİM MİKTAR

Ürün	2018 (ton)	2019 (ton)	2020 (ton)
Şeker Kamışı	81.009.261	66.379.581	67.173.975
Buğday	25.247.511	24.348.983	25.076.149
Mısır	8.464.885	7.883.026	6.826.379
Çeltik	8.419.276	7.413.635	7.201.966
Pirinç (Öğütülmüş Pirinç Eşdeğeri)	5.615.657	4.944.895	4.803.711
Patates	4.552.656	4.869.312	4.591.776
Pamuk	3.454.334	4.480.230	4.828.439
Meyve (taze)	2.434.279	2.547.450	2.434.997
Mangolar, Mangostenler, Guavalar	2.344.647	2.270.229	2.320.050
Soğan (kuru)	2.122.000	2.079.593	2.119.675
Portakal	1.624.994	1.614.590	1.603.356
Sebzeler (taze)	1.082.667	1.101.052	1.074.356
Elma	625.372	603.922	543.645
Mandalina, Satsumalar	601.108	596.681	591.951
Yağlı Tohumlar	598.690	587.799	575.200
Domates	594.210	561.293	550.979
Kolza	565.792	342.650	260.523
Karpuz	565.146	565.282	540.209
Hurma	543.269	564.904	446.995
Nohut	497.608	446.584	323.364
Meyve, Tropikal Taze	486.555	487.717	482.900
Kabaklar ve Su Kabakları	383.450	267.788	266.137
Kökler ve Yumrular	369.759	412.952	414.545
Havuç ve Şalgam	289.923	504.425	499.585
Bamya	280.605	124.779	120.637
Darı	266.076	384.378	350.010
Bezelye (yeşil)	218.638	171.511	178.231
Fasulye (kuru)	211.548	132.410	124.702
Karnabahar Ve Brokoli	185.493	212.364	212.431
Muz	150.921	135.660	135.056
Ayçiçeği	147.315	132.732	147.251
Biber (kuru)	141.541	101.659	148.114
Tütün	132.872	104.355	106.727
Yer Fıstığı (kabuklu)	121.693	94.547	97.311
Şeftali ve Nektarin	108.693	110.883	87.844

Susam	102.196	64.449	35.699
Lahana ve Diğer Brassicalar	101.589	78.546	79.804
Patlıcan	99.416	89.724	87.587
Kayısı	97.045	94.410	107.986
Sorgum	95.968	120.531	148.729
Sarımsak	85.642	75.342	81.167
Üzüm	84.526	82.173	68.471
Baharatlar	79.533	76.082	77.548
Limon	73.223	77.597	64.528
Ispanak	71.008	111.215	108.725
Erik	51.732	51.276	47.701
Arpa	47.199	54.685	55.131
Salatalık Ve Kornişon	46.014	77.573	68.664
Bezelye (kuru)	22.035	26.640	27.123
Badem (kabuklu)	19.533	20.027	19.994
Şekerpancarı	17.383	38.620	29.468
Tatlı Patates	14.400	15.963	12.636
Ceviz (kabuklu)	14.237	14.510	14.862
Armut	13.883	14.470	15.642
Fasulye (yeşil)	11.718	7.505	7.821
Hindistan Cevizi	11.455	9.802	9.765
Bakliyat	10.948	2.843	2.939
Papaya	8.537	7.630	7.201
Kavun	8.087	8.090	9.809
Mercimek	4.861	5.957	6.352
Fındık	3.968	3.987	3.925
Hint Yağı Tohumu	2.530	1.107	1.598
Kirazlar	2.390	2.366	2.096
Keten Tohumu	1.701	1.886	2.053
Meyveler	948	1.786	1.804
Antep Fıstığı	420	361	695
Marul ve Hindiba	420	420	420
Bastfiberler	271	280	261
İncir	218	192	225

Kaynak: FAO STAT, 2022

HAYVANSAL ÜRETİM

ÜRETİM MİKTARI (adet-ton)

Ürün	2018	2019	2020
Tavuk Yumurtası (Bin adet)	18.037.000	19.052.000	20.133.000
Diğer Kanatlı Yumurtası (kabuklu), (Bin adet)	211.000	211.000	211.000
Manda Sütü	33.136.000	36.180.000	37.256.000
İnek Sütü	20.903.000	21.691.000	22.508.000
Tavuk Eti	1.391.000	1.518.000	1.657.000
Sığır Eti	1.095.000	1.136.000	1.179.000
Manda Eti	1.054.000	1.085.000	1.118.000
Keçi Sütü	915.000	940.000	965.000
Keçi Eti	478.000	491.000	504.000
Koyun Eti	239.000	241.000	244.000
Sığır Derisi	145.255	150.694	156.398
Manda Derisi	137.020	141.050	145.340
Keçi Sakatatı	135.087	138.761	142.435
Keçi Derisi	114.304	117.413	120.522
Sığır Sakatatı	111.735	115.918	120.306
Manda Sakatatı	103.292	106.330	109.564

Kaynak: (FAOSTAT, 2022)

HAYVAN VARLIĞI

Ürün	2018 (Adet)	2019 (Adet)	2020 (Adet)
Keçi	74.134.000	76.143.000	78.207.000
Sığır	46.084.000	47.821.000	49.624.000
Manda	38.848.000	40.002.000	41.191.000
Koyun	30.498.000	30.859.000	31.225.000
Eşek	5.319.000	5.417.000	5.517.000
Tavuk	1.210.000	1.321.000	1.443.000
Deve	1.076.000	1.090.000	1.104.000
Arı	386.273	385.686	385.099
At	369.000	371.000	373.000
Katır	192.000	196.000	199.000
Ördek	3.817	3.843	3.868

Kaynak: (FAOSTAT, 2022)

ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

Ürün	2018	2019	2020	Birim
Odun yakıtı, iğne yapraklı olmayan	28.400.000	28.400.000	28.400.000	m3
Kereste ve kaplama kütükleri, iğne	1.633.000	1.633.000	1.633.000	m3
Kereste ve kaplama kütükleri, iğne	1.460.000	1.460.000	1.460.000	m3
Odun yakıtı, iğne yapraklı	1.133.349	1.133.349	1.133.349	m3
Kereste, iğne yapraklı olmayan	919.000	919.000	919.000	m3
Diğer endüstriyel yuvarlak ağaçlar,	826.000	826.000	826.000	m3
Kereste, iğne yapraklı	462.000	462.000	462.000	m3
Diğer kâğıt ve karton	439.000	439.000	439.000	Ton
Odun dışındaki liflerden elde	370.000	370.000	370.000	Ton
Kaplama levhalar	217.000	217.000	217.000	m3
Ambalaj için diğer kağıtlar	215.000	215.000	215.000	Ton
Kontrplak	178.000	178.000	178.000	m3
Baskı ve yazı kağıtları	167.000	167.000	167.000	Ton
Kurtarılan kâğıt	163.000	163.000	163.000	Ton
Ambalaj malzemeleri	101.000	101.000	101.000	Ton
Karton tahtası	95.000	95.000	95.000	Ton
Odun kömürü	90.515	90.515	90.515	Ton
Diğer endüstriyel yuvarlak ağaçlar,	82.000	82.000	82.000	m3
Sunta	76.000	76.000	76.000	m3
Baskı ve yazı kağıtları, kaplamasız,	75.000	75.000	75.000	Ton
Baskı ve yazı kağıtları,	70.000	70.000	70.000	Ton
MDF/HDF	67.000	67.000	67.000	m3
Kütük, yuvarlak ve bölünmüş, iğne	59.000	59.000	59.000	m3
Mekanik ve yarı kimyasal odun	41.000	41.000	41.000	Ton
Kimyasal odun hamuru	41.000	41.000	41.000	Ton
Ambalaj kağıtları	28.000	28.000	28.000	Ton
Kimyasal odun hamuru, sülfat,	23.000	23.000	23.000	Ton
Baskı ve yazı kağıtları, kaplanmış	22.000	22.000	22.000	Ton
Kimyasal odun hamuru, sülfat,	18.000	18.000	18.000	Ton

Kaynak: FAOSTAT, 2022

DIŞ TİCARET

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel	Tarım	%	Genel	Tarım	%
2017	21,9	4,5	20,5	57,5	6,9	12,0
2018	23,8	5,5	23,1	60,4	6,2	10,3
2019	23,8	5,3	22,3	50,1	5,5	11,0
2020	22,2	4,7	21,2	45,8	7,0	15,3
2021	28,9	5,5	19,0	73,1	9,5	13,0

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyar ABD doları)

Dünya ithalatındaki payı **%0,33**, Dünya ihracatındaki payı **%0,13**

DIŞ TİCARET ORTAKLARI

Pakistan'ın Ürün İhraç Ettiği İlk 5 Ülke

ABD, Çin, Birleşik Krallık, Almanya, Hollanda

Türkiye 20. Sırada

Pakistan'ın Tarımsal Ürün İhraç Ettiği İlk 5 Ülke

Çin, BAE, Afganistan, Malezya, Suudi Arabistan

Türkiye 50. Sırada

Pakistan'ın Ürün İthal Ettiği İlk 5 Ülke

Çin, BAE, Endonezya, ABD, Suudi Arabistan, **Türkiye 29. Sırada**

Pakistan'ın Tarımsal Ürün İthal Ettiği İlk 5 Ülke

Endonezya, Brezilya, Ukrayna, ABD, Malezya

Türkiye 20. Sırada

Kaynak (Trademap, 2022)

PAKİSTAN'IN İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Tam ya da yarı öğütülmüş çeltik	1.515,0	1.768,8	1.786,3	1.533,5	1.577,0
Etil alkol; alkol derecesi => 80% tağıyir edilmemiş	362,1	428,2	301,9	303,7	377,0
Pirinç; kavuzu çıkarılmış (kahverengi)	47,3	56,6	232,9	307,3	328,0
Kırık pirinç	182,9	173,0	255,7	259,2	251,7
Büyükbaş hayvanların karkasları veya yarım karkasları (taze veya soğutulmuş)	110,5	155,5	184,1	187,6	233,5
Susam tohumu	43,6	74,0	40,4	39,6	214,7
Taze veya kuru guava meyvesi	46,4	73,9	101,6	101,5	165,2
Taze veya dondurulmuş soğan	11,9	48,9	67,5	124,1	145,7
Taze veya kurutulmuş yabancı otlar ve benzeri narenciye melezleri	15,9	107,5	101,3	142,0	119,7
Taze veya dondurulmuş patates	81,0	121,3	114,2	68,4	112,6
Toplam	4.480,3	5.455,1	5.261,3	4.679,6	5.491,7

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE

Ülkeler	% Pay
Çin	17,6
Birleşik Arap Emirlikleri	10
Afganistan	8,5
Malezya	4,8
Suudi Arabistan	4
Birleşik Krallık	3,5
Kazakistan	3,4
ABD	2,9
Hollanda	2,6
Umman	2,6

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Palm yağı ve fraksiyonları	2.014,6	1.834,9	1.557,1	1.992,7	3.335,4
Soya fasulyesi	746,1	946,9	756,2	843,7	1.372,5
Siyah çay	537,6	557,9	481,7	573,5	575,8
Rep/kolza tohumları; düşük erusik asitli	475,5	400,4	366,6	330,0	495,2
Makarnalık buğday	0	0	0	440,8	471,3
Kurutulmuş (kabuklu) bezelye	139,1	51,9	77,9	249,6	434,1
Buğday ve meslin	0	0	0	220,3	343,8
Şeker kamışı veya pancar şekeri	5,3	4,0	3,7	129,7	198,5
Zencefil	63,3	82,8	83,6	93,9	111,9
Kurutulmuş (kabuklu) mercimek	99,7	50,4	55,2	103,8	106,6
Toplam	6.910,0	6.162,5	5.486,3	6.977,3	9.531,1

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

PAKİSTAN'IN TARIM ÜRÜNÜ İTHAL ETTİĞİ İLK 10 ÜLKE

Ülkeler	% Pay
Endonezya	32,6
Brezilya	10,4
Ukrayna	7,4
ABD	6
Malezya	6
Kenya	5,3
Kanada	3,7
Avustralya	3,6
Çin	3,3
Rusya	2,9

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

İhracatta dünyada ilk sırada olduğu ürün grubu/ partnerleri;

Yok

ORMAN ÜRÜNLERİ İTHALATI

Ürünler	2019	2020	2021
Kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan üretilen eşya	507,2	431,9	536,2
Odun veya diğer lifli selülozik malzemelerin hamurları	169,4	183,6	236,0
Ahşap ve ahşap eşyalar, odun kömürü	191,6	161,2	170,9
Mantar ve mantardan üretilen eşya	0,3	0,3	0,4
Hasırdan, sazdan veya diğer örülmeye elverişli maddelerden üretilen eşya	0,3	0,3	0,4
TOPLAM	868,8	777,3	943,9

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

Orman Ürünü İthalat Partnerleri: Çin %22, İsveç % 11, ABD %10.

ORMAN ÜRÜNLERİ İHRACATI

Ürünler	2019	2020	2021
Kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan üretilen eşya	48,1	46,2	64,3
Ahşap ve ahşap eşyalar, odun kömürü	38,1	36,0	30,5
Hasırdan, sazdan veya diğer örülmeye elverişli maddelerden üretilen eşya	0,8	0,9	1,2
Odun veya diğer lifli selülozik malzemelerin hamurları	0,3	0,3	0,2
Mantar ve mantardan üretilen eşya	0	0	0
TOPLAM	26,6	20,4	96,2

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

Orman Ürünü İhracat Partnerleri: Afganistan %36, Güney Afrika Cumhuriyeti %26, ABD %7.

TÜRKİYE-PAKİSTAN TİCARETİ

Yıllar	İhracat			İthalat		
	Genel	Tarım	%	Genel	Tarım	%
2017	352,2	27,3	7,7	323,1	23,7	7,3
2018	462,2	39,9	8,6	330,8	30,5	9,2
2019	550,2	55,7	10,1	306,3	29,2	9,5
2020	620,2	50,2	8,1	268,7	17,4	6,5
2021	773,1	40,3	5,2	314,8	18,4	5,8

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İHRAÇ ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2019	2020	2021
Nohut (Kabuksuz, kuru)	20,6	18,7	10,0
Peynir altı suyu ve tadil edilmiş peynir altı suyu	5,2	5,0	5,7
Çeşni ve lezzet verici karışımlar	3,6	4,9	3,9
Hazır diğer hayvan yemleri (perakende)	1,5	1,4	2,4
Diğer çikolata, kakao içeren gıda müstahzarları	1,6	1,5	2,2
Süt ve katı formdaki krema	7,1	2,4	2,1
Gıda müstahzarları	1,8	2,8	1,9
Ayçiçeği tohumu	0,04	0,07	1,8
Mısır tohumu	1,9	2,5	1,7
Kakao içermeyen şekerlemeler (sakız hariç)	0,8	1,3	1,1

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İTHAL ETTİĞİ İLK 10 TARIM ÜRÜNÜ

Ürünler	2019	2020	2021
Etil alkol vd. alkollü içkiler; tağıyir edilmiş	13,8	6,1	5,3
Susam Tohumu	0,8	0,4	3,5
Hayvan bağırsak, mesane ve midesi	1,8	1,8	3,0
Hurma (taze/kurutulmuş)	1,1	2,9	2,1
Etil alkol; alkol derecesi = >80% tağıyir edilmemiş	5,3	2,4	1,7
Yarı öğütülmüş veya tamamen öğütülmüş pirinç	3,1	2,8	1,1
Narenciye suyu, fermente edilmemiş	0	0,04	0,4
Pişirme ile elde edilen meyve reçelleri, jöleleri, marmelatları, püreleri veya macunları	0	0	0,4
Keçiboynuzu, keçiboynuzu çekirdeğı veya guar tohumlarından elde edilen müsilaşlar ve kıvam arttırıcılar	13,8	6,1	5,3
Sebze tohumları	0,8	0,4	3,5

Kaynak: (Trademap, 2022)(Milyon ABD doları)

TÜRKİYE'DEN PAKİSTAN'A İHRAÇ POTANSİYELİ YÜKSEK ÜRÜNLER

Potansiyel Ürün	Pakistan'ın Dünyadan İthalatı (milyon \$)	Türkiye'den İthalatı (Milyon \$)	TR'nin Dünyaya İhracatı (milyon \$)	Pakistan'ın İthalat Partnerleri
Kuru baklagiller	655,2	24,5	591,6	Rusya %21,1 Avustralya %13,4 Kanada %13
Zencefil, safran, zerdeçal, kekik, defne yaprakları, köri ve diğer baharat	96,82	0,02	136,09	Çin %67,6 Tayland %31,1 Afganistan %0,3
Üzümler	65,21	0	671,91	Afganistan %89,6 İran %10,4
Domates	64,55	0	312,03	Afganistan %77,9 İran %22
Süt, krema	54,28	1,87	52,02	ABD %31,6 Y. Zelanda %16,1 Fransa %10,5
Elma, armut ve ayva	36,47	0	168,6	Afganistan %99,9 Çin %0,1
Diğer kabuklu meyveler	30,09	0,02	1541,92	ABD %53,7 İran %19 Çin %16,6
Diğer şekerler (kimyaca saf)	29,61	0,35	159,97	Çin %30,4 ABD %18,4 Almanya %16,7
Peynir altı suyu	23,94	4,94	52,97	Fransa %49,1 Türkiye %20,7 Polonya %13,8
Meyve (kurutulmuş)	22,83	0,77	300,05	Afganistan %39,6 Endonezya %27,1 İran %10,5
Patates	19,23	0	24,45	Hollanda %53,1 İran %20,2 Almanya %18,4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından "Trademap" verileri kullanılarak hazırlanmıştır, 2022

YATIRIM ORTAMI

Pakistan'da gıda ve tarım alanında 5 alanda yatırım potansiyeli mevcuttur: süt ürünleri, katma değerli meyveler, dondurulmuş ürünler, zeytinyağı işleme, patates gevreği üretimi. Ayrıca hurma, çam fıstığı, balık ürünleri, helal gıda gibi alanlarda da yatırım imkânı bulunabilir.

Pakistan süt üretiminde dünya sıralamasında 4. Sırada, turunçgil üretiminde 11. sıradadır. Pakistan'daki süt sektörü, ulusal ekonomide önemli bir rol oynamaktadır ve değeri, Hindistan'inkinden daha fazladır. Pakistan'ın mevcut yıllık süt üretimi yılda yaklaşık 54 milyar litreyi bulmaktadır. Hane halkının gıda harcamalarının %30'unu süt ve süt ürünleri oluşturmaktadır. Sütün büyük bir kısmı çayda tüketilmektedir.

Pakistan Hükümeti, 2007 yılında ilk Hayvancılık Politikasını formüle etmiştir. Şirketler, süt ürünleri üretiminde soğuk zincirlerin geliştirilmesine önemli yatırımlar yapmıştır. Hükümet ayrıca süt sektörünün gelişmesi için teşvikler vermeye başlamıştır.

Süt sektörü son zamanlarda önemli miktarda doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmıştır. Aralık 2016'da Hollandalı şirket Royal Friesland, ülkedeki en büyük özel sektörlerden biri olan Engro Foods Pakistan'ın yüzde 51'ini satın almıştır.

Pakistan'da son dönemlerde iş ortamında bir iyileşme söz konusudur ve yabancı yatırımcıların Pakistan'da iş yapma süreçleri giderek kolaylaştırılmaktadır. Mevcut hükümet, yabancı sermayeye açık olduğunu her fırsatta vurgulamakta ve yabancı yatırımcılara sunulan imkânlar da artırılmaktadır. Bu sürecin temel unsurunu ekonomide hayata geçirilen yapısal reformlar oluşturmakta; liberalleşme, özelleştirme ve deregülasyon süreçleri ile ekonomide piyasa dinamiklerinin hâkim kılınması, şeffaflığın sağlanarak yatırımcı nezdinde güven unsurunun güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

2013 Yatırım Politikası ile Pakistan'da yapılacak yatırımlar için hava taşımacılığı, bankacılık, tarım ve medya sektörleri haricinde asgari ve azami sermaye limitleri kaldırılmıştır. Silah, mühimmat, patlayıcılar, radyoaktif maddeler, hisse senedi ve para basımı haricinde tüm sektörlerde yabancı yatırımcılar Pakistan'da devlet iznine ihtiyaç olmadan yatırım yapabilirler; sadece imalat dışı sektörlerde (**tarım**, altyapı, telekomünikasyon gibi) ilgili kamu kuruluşlarından ruhsat alınması gerekmektedir.

Gerek imalat sektöründe gerekse imalat dışı sektörlerde yüzde 100 yabancı sermayeye sahip şirket kurmak mümkündür, ancak tarım sektöründe yüzde 60'lık bir sınırlama söz konusudur. Yabancı sermayeye sahip şirketler sermaye, kâr ve temettünün tamamını ülke dışına çıkartabilirler.

Diğer yandan yatırıma yönelik olarak sağlanan teşvikler konusunda yerli ve yabancı yatırımcı ayrımı söz konusu değildir.

Pakistan ile iş yapmak isteyen Türk firmaları pazara farklı şekillerde girebilirler. Pakistan'da bir şirket kurmak ya da bir şube açmak özellikle pazarda fiziksel olarak var olmanın gerektiği durumlarda ilk düşünülecek olan seçenektir. Bununla birlikte, böyle bir ihtiyaç yoksa, bir şirket kurmadan doğrudan Türkiye'den Pakistan'a ihracat yapmak da tercih edilebilir.

Diğer alternatifler olarak Pakistan'da bir temsilcilik açmak, bir distribütör ile anlaşmak, franchising modelini kullanarak pazarda yer almak ve doğrudan yatırım yaparak yerel bir şirketle ortak girişim kurmak, Türk şirketlerinin kendi amaç ve önceliklerine bağlı olarak tercih edebilecekleri diğer pazara giriş yöntemleridir.

Pakistan'da şirketler üç şekilde kurulabilir:

- **Özel şirket:** İki ya da daha fazla kişi tarafından kurulur ve iş faaliyetleri için eğer bir ruhsat gerekmiyorsa tescil edilmesini müteakip derhal faaliyetlerine başlayabilir.
- **Şahıs şirketi:** Tek kişi tarafından kurumsal statü kazanmak amacıyla kurulur.
- **Halka açık şirket:** En az üç kişi tarafından kurulur ve iş faaliyetleri için eğer bir ruhsat gerekmiyorsa tescil edilmesini müteakip İşe Başlama Belgesi'ni aldıktan sonra derhal faaliyetlerine başlayabilir. Hisseleri menkul kıymetler borsasında kote edilebilir.

Şirket kurulumu ve tescili için başvuru Pakistan Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'na (SECP) yapılır. Bu başvuru e-SECP üzerinden çevrimiçi olarak yapılabilir. Şirket için önerilen ticari ismin uygunluğunu kontrol eden SECP'ye daha sonra belirli dokümanların iletilmesi gerekir.

Pakistan'daki iş ve yatırım ortamına yönelik detaylı bilgilere Ticaret Bakanlığınca hazırlanan "[Pakistan Pazar Bilgileri](#)" dokümanından ulaşılabilir.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

BANKACILIK

Pakistan'da bankacılık faaliyetleri Pakistan Merkez Bankası'nın sıkı denetimi altında faaliyet göstermektedir. Devlet bankalarının yanı sıra ticari bankalar, İslami finansa dayalı bankalar ve sektörel bankalar bulunmaktadır. Tarım sektöründe kredi imkanı sağlayan iki özel banka, Zarei Taraqiatı Bank Limited ve Punjab Provincial Cooperative Bank Ltd'dir.

Bankacılık sistemindeki en önemli sına Pakistan'ın Mali Eylem Görev Gücü (FATF) kapsamında gri listede yer almasından kaynaklanan para transferlerine ilişkin kısıtlamalar ve denetimlerdir. Gri listeden çıkmaya çalışan Pakistan'ın, FATF tarafından belirlenen eylem planlarını fizikle uygulamaya çalışması bankacılık sisteminin ağır işlemesine sebep olmaktadır. Bunun yanında, Pakistan'da faaliyet gösteren yabancı firmaların döviz hesabı kullanamama ve ülke dışına döviz aktarımı konusunda miktar kısıtlaması gibi sorunlarla karşılaştıkları bilinmektedir.

Pakistan'da bankacılık hizmetlerinin kullanımı halk nezdinde henüz yeterince yaygınlaşmamıştır. Merkez Bankası verilerine göre ülkenin yetişkin nüfusunun sadece yüzde 23'i bankacılık hizmetlerini kullanmakta, yüzde 24'lük bir kesim dolaylı olarak bu hizmetlerden faydalanmaktayken, yüzde 53'lük bir kesim ise hiçbir kayıt altına alınmış finans hizmetini kullanmamaktadır. Ülkenin bankacılık sistemini ticari bankalar, yabancı bankalar, katılım bankaları, kalkınma finansmanı kurumları ve mikro-finans bankaları oluşturmaktadır. Halen ülkede 26 ticari banka, 6 yabancı banka, 6 kalkınma finansmanı kurumu ve 11 mikro-finans bankası faaliyet göstermekte olup ticari bankaların çoğunluğunun katılım bankacılığı şubeleri bulunmaktadır.

Ülkeye döviz giriş ve çıkışları ya da şirketler ile yatırımcıların ellerinde ne kadar döviz bulundurabileceğine yönelik ciddi kısıtlamalar bulunmamakta, yatırımcıların Pakistan'da elde ettikleri gelirleri yurtdışına çıkartmaları Merkez Bankası'nca tasdik edilmiş bir sözleşme ile mümkün olmaktadır. Ancak ülke dışına çıkacak ülkenin rezervlerini etkileyebilecek kadar yüksek olduğunda hükümete bağlı Ekonomik Koordinasyon Komitesi'nden izin almak gerekebilmektedir. Bununla birlikte ülke dışına para transferlerde zaman zaman gecikmeler yaşandığı, özellikle ülkenin döviz rezervlerinde düşüşler olduğu ve bankacılık sisteminin likidite sorunları yaşadığı dönemlerde pratikte geçici olarak da olsa sermaye kontrollerinin uygulanabildiği görülmüştür.

Pakistan'a ihracat yapan Türk firmaları için de Türk Eximbank'ın sunduğu farklı vadelerdeki ihracat kredilerinden faydalanma imkânı bulunduğu gibi yurt dışı satışlarından doğan tahsilatlarının riskli alacakların ticari ve politik risklere karşı sigorta kapsamına alınması da mümkün olmaktadır. Türk Eximbank tarafından Pakistan için belirlenmiş olan yıllık ülke limiti 350 milyon dolardır.

Arazi kiralamaya uygunluk durumu

Dünya Bankası'nın 2018 yılında yayınladığı rapora göre, Pakistan'ın yüz ölçümünün (880 bin kilometre kare) %47,09'unu tarımsal araziler oluşturmaktadır. Ekili arazilerin ise toplamda 22,07 milyon hektar olduğu belirtilmektedir.

Ülkenin coğrafi bölgelerine bağlı olarak ortaya çıkan iklimsel ve ekolojik çeşitlilik tarım ürünü yelpazesinin de geniş olmasına imkân vermektedir. Ekilen ürüne göre yılda iki kez (Ekim-Aralık ve Nisan-Mayıs döneminde) mahsul alınabilmektedir. Tarımsal üretimde verimin artırılmasına yönelik programların etkisiyle 2020-21 döneminde tarım sektörünün %2,77 büyüme gerçekleştirdiği ulusal raporlarda yer almaktadır.

Pakistan, küresel iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerden biridir. Küresel ısınma ve su kıtlığına bağlı olarak kullanılabilir tarım arazileri gün geçtikçe azalmaktadır. 2020 yılında, bir önceki yıla göre Muson döneminde (Temmuz-Eylül) düşen yağış oranının %41,2 arttığı, buna karşılık Muson sonrası dönemdeki (Ekim-Aralık) yağış oranının %26,4 oranında azaldığı raporlarda kaydedilmektedir. Yağış durumunda ortaya çıkan düzensizlik, halihazırda su depolama kapasitesi düşük olan Pakistan'ın tarımsal faaliyetlerde suyun verimli kullanımını olumsuz etkilemektedir. Buna ilaveten, toprağın kısa dönemde aşırı yağış alması, kalan zamanda ise sulama imkanlarının azalması tabiatıyla toprak kalitesini ve tarımsal verimliliği de azaltmaktadır. (Örneğın ağır Muson yağışları sebebiyle pamuk üretiminde %22,8 düşüş yaşanmıştır.)

2022 yılı itibariyle Pakistan'da geniş çaplı kuraklık ve su sıkıntısı yaşanmaktadır. Ülkede sıcaklıklar mevsim normallerinin çok üzerinde seyrederken, barajlar ve su kaynaklarında neredeyse yüzde 40 oranında azalma gözlemlenmektedir.

Kaynak: (DEİK, 2022)

VERGİLENDİRME

Pakistan'ın temelini 2001 tarihli Gelir Vergisi Kanunu'nun ve 2019'da bu kanunda yapılan değişikliklerin oluşturduğu vergi sisteminde kurum vergileri, bankalar, bankacılık sektörü dışındaki halka açık şirketler, geriye kalan belirli ölçekteki diğer tüm şirketler ve küçük ölçekli şirketler için ayrı ayrı olarak dört farklı şekilde düzenlenmektedir. En yüksek vergiye tabi olan bankalar için yüzde 35'lik bir gelir vergisi söz konusudur.

Bankacılık sektörü dışındaki halka açık şirketler ile geriye kalan belirli ölçekteki diğer tüm şirketlere uygulanan vergi oranı 2019 mali yılı ile birlikte yüzde 29 olarak belirlenmiştir ve her yıl birer puan indirilerek 2023 yılından itibaren yüzde 25 olarak uygulanması planlanmaktadır. Benzer şekilde küçük ölçekli şirketler için de 2019'daki yüzde 24'lük orandan 2023'te yüzde 20 olacak şekilde bir geçiş söz konusudur.

Katma değer vergisi (KDV) yüzde 17 seviyesindedir ve federal hükümet tarafından tahsil edilmektedir. İmalat, perakende ya da toptan satış seviyesinde tek noktada tahsil edilen bu vergi ithal ürünlere de uygulanmaktadır. Hizmet ticaretinde ise eyaletler yüzde 13 ila 16 arasında değişen bir satış vergisi uygulamaktadır.

Pakistan hükümeti, vergi tabanının genişletmek ve vergi gelirlerini artırmak için çaba sarf etmektedir. 2019 mali yılı itibarıyla 220 milyon nüfuslu ülkede sadece 1,9 milyon kayıtlı vergi mükellefi bulunmaktadır ve toplam vergi gelirinin GSYİH'ye oranı ancak yüzde 11,6 seviyesindedir. 2020 mali yılı sonu itibarıyla vergi gelirinin yüzde 39 artması hedeflenmektedir.

Gelir Vergisi Kanunu'nun muafiyetlere ilişkin 41'inci maddesi uyarınca tarımsal gelirler federal vergiden muafır. Bununla birlikte, eyaletler kendi vergi kanunları çerçevesinde farklı vergi oranları uygulamaktadır.

Türkiye ile Pakistan arasında, 1988 yılında akdolanmış "Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Çifte Vergilendirmeyi ve Vergi Kaçakçılığını Önleme Anlaşması" bulunmaktadır.

Kaynak: (Anonim b, 2022)

KAYNAKÇA

- Anonim a. 2022 *Pakistan Ülke Profili*. Ticaret Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5f1ed9ba13b876b04c77d3f3/Pakistan%20%C3%9C%20Profili-2022.pdf> Erişim tarihi: 08.10.2022
- Anonim b. 2022. *Pakistan Pazar Bilgileri*. Ticaret Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://ticaret.gov.tr/data/5ee87ec213b87603d40acbef/Pakistan%20Pazar%20Bilgileri-2022.pdf> Erişim tarihi: 02.10.2022
- DEİK. 2022, *Pakistan Türk Firmalar İçin İş Yapma Rehberi*. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Resmi İnternet Adresi: <https://www.deik.org.tr/contents-fileaction-26332> Erişim tarihi: 01.10.2022
- Dışişleri Bakanlığı. 2022 *Pakistan Ülke Künyesi*. T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Adresi: <https://www.mfa.gov.tr/pakistan-kunyesi.tr.mfa> Erişim tarihi: 20.09.2022
- DTÖ. 2022, "*Preferential Trade Arrangements*". Dünya Ticaret Örgütü, Tercihli Ticaret Anlaşmaları Resmi İnternet Adresi: <http://ptadb.wto.org/Country.aspx?code=586> Erişim tarihi: 15.09.2022
- Dünya Bankası. 2022. "*Climate Change Knowledge Portal*". Dünya Bankası İklim Değişikliği Bilgi Portalı Resmi İnternet Adresi: <https://climateknowledgeportal.worldbank.org/country/pakistan/climate-data-historical> Erişim tarihi: 28.09.2022
- FAOSTAT. 2022. *Faostat veritabanı*. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü Resmî İnternet Adresi: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/RL> Erişim tarihi: 01.09.2022
- Pakistan İstatistik Bürosu. 2022). Pakistan İstatistik Bürosu Resmî İnternet Adresi: https://www.pbs.gov.pk/sites/default/files/tables/agriculture_statistics/table_1_area_production_crops.pdf Erişim tarihi: 08.01.2022
- Resmî Gazete. 2022. *Resmî Gazete arşivi*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmî Gazete: www.resmigazete.gov.tr Erişim tarihi: 08.10.2022
- TOB. 2022. *Anlaşmalar ve Protokoller*. Tarım ve Orman Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: <https://www.tarimorman.gov.tr/ABDGM/Menu/74/Anlasma-Ve-Protokoller> Erişim tarihi: 12.10.2022
- Trademap. 2022, *Trademap veritabanı*. "International Trade Center" Resmî İnternet Adresi: www.trademap.org Erişim tarihi: 01.09.2022

Bu çalışma, Ülkemiz ve Pakistan arasında tarım ve ormancılık alanlarındaki ilişkileri ortaya koyarken, Pakistan'da yatırım yapabilecek Türk iş insanlarına yardımcı olmak amacıyla; Tarım ve Orman Bakanlığı, Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.

Not: Kapak sayfasında yer alan QR kodu okutarak çalışmanın elektronik nüshasına ulaşılabilmektedir. Elektronik nüsha vesilesiyle çalışma içerisinde kullanılan, Ticaret Bakanlığı ve diğer kurumlara ait kaynaklara ilgili metinler içerisinde yer verilen linkler vasıtasıyla erişim sağlanabilmektedir.

İslamabad Büyükelçiliği İletişim bilgileri;

Adres: Street 1, Diplomatic Enclave, G-5, 44000
Islamabad - Pakistan
Telefon Numaraları: +92 51 831 98 00, +92 51 831 98 10
Acil Durum / Nöbetçi Telefon Numarası
E-posta: embassy.islamabad@mfa.gov.tr

İslamabad Ticaret Müşavirliği İletişim Bilgileri:

Adres: Street 1, Diplomatic Enclave, G-5, 44000
Islamabad - Pakistan
Telefon Numaraları: +92 51 282 91 23, +92 831 98 28
E-posta: islamabad@ticaret.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için;

CeySun MOLLA
Tarım ve Orman Uzmanı / Ülke Uzmanı
İkili İlişkiler ve Protokol Daire Başkanlığı
0312 287 3360 – dâhili: 4605
ceysun.molla@tarimorman.gov.tr

Tolgahan BAHTİYAR
AB Uzmanı / Ülke Masaları Sorumlusu
İkili İlişkiler ve Protokol Daire Başkanlığı
0312 287 3360 – dâhili: 4633
tolgahan.bahtiyar@tarimorman.gov.tr